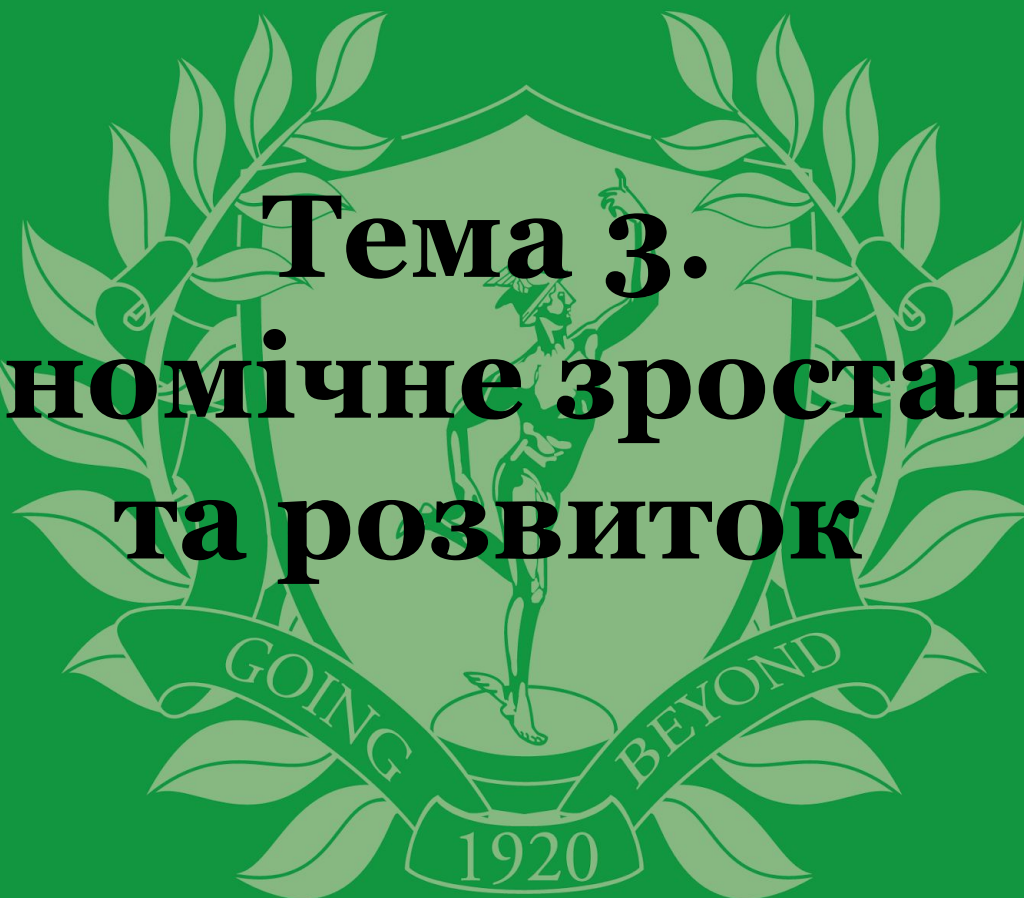

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
OF ECONOMICS AND TRADE
NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Тема 3. Економічне зростання та розвиток

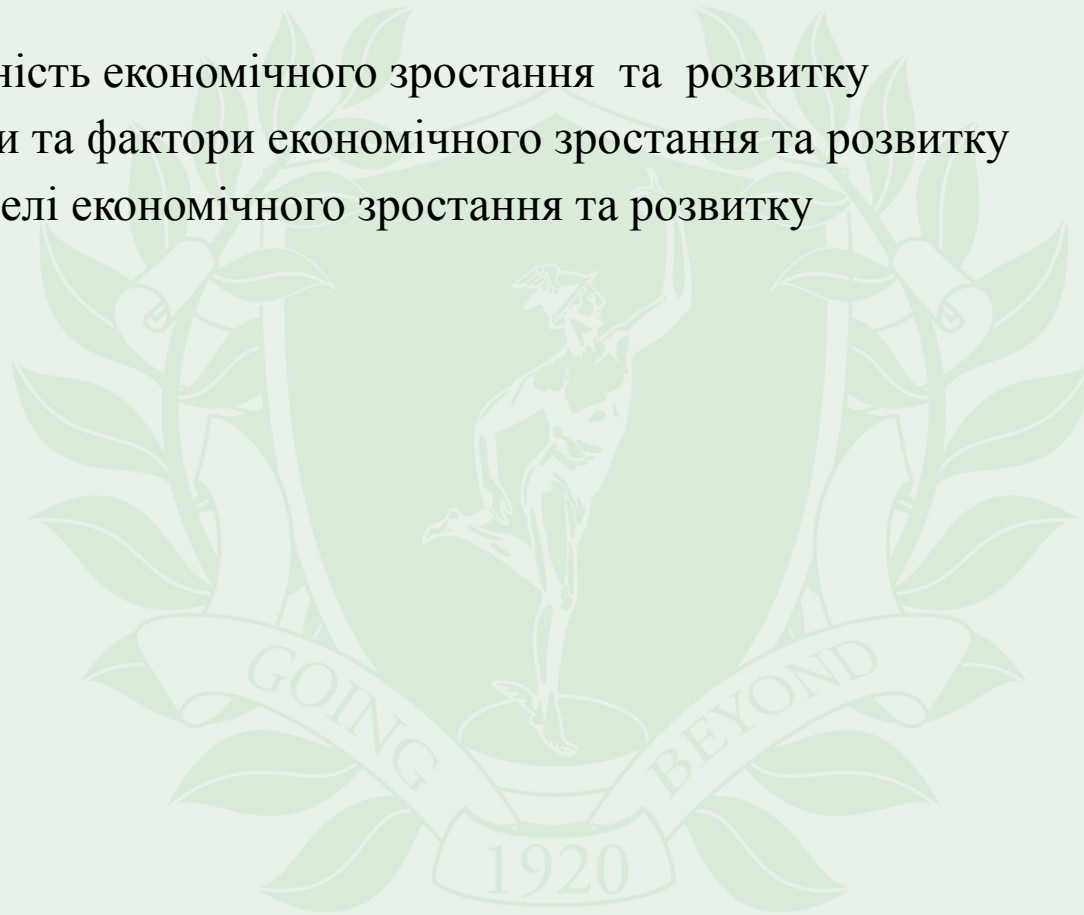

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Сутність економічного зростання та розвитку

Види та фактори економічного зростання та розвитку

Моделі економічного зростання та розвитку

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Розвиток - вищий тип руху і зміни в природі і суспільстві, пов'язаний з переходом від однієї якості, стану до іншого, від старого до нового. Будь-який розвиток характеризується специфічними об'єктами, структурою (механізмом), джерелом, формами і спрямованістю

Розвиток є рухом, але не всякий рух є розвитком.

Теорія, яка дає уявлення про рух, зміну, розвиток, розкриває взаємозв'язок речей в об'єктивній дійсності, – діалектика.

До основних принципів діалектики належать:

принцип розвитку,

принцип об'єктивності;

принцип детермінації;

принцип тотожності об'єктивної і суб'єктивної діалектики;

принцип взаємозв'язку

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

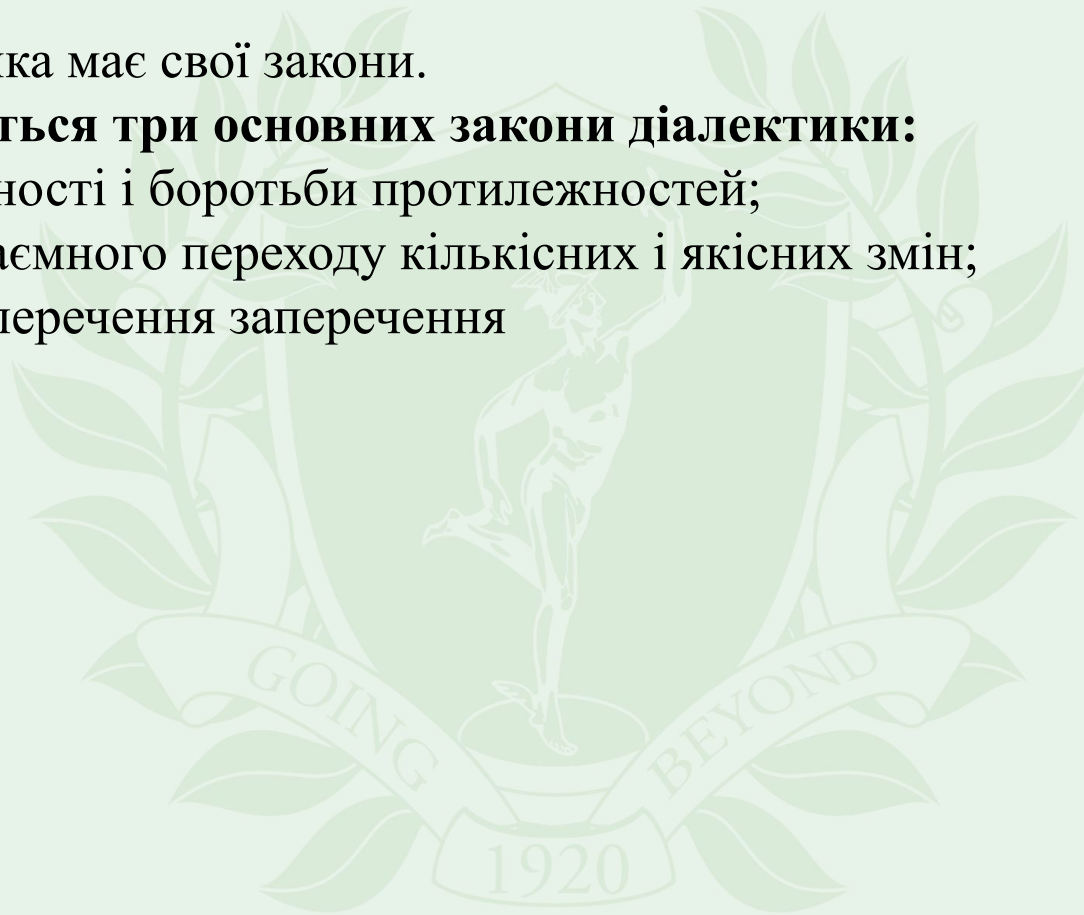
Діалектика має свої закони.

Виділяється три основних закони діалектики:

закон єдності і боротьби протилежностей;

закон взаємного переходу кількісних і якісних змін;

закон заперечення заперечення

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Економічний розвиток - це перехід від одного стану економіки до іншого, коли у новому періоді не тільки збільшується виробництво тих самих товарів і послуг, що вже вироблялися раніше, а має місце й виробництво нових товарів і послуг з використанням нових технологій порівняно з минулим періодом

Економічному розвитку притаманні такі особливості:

Незворотність.

Спрямованість.

Кумулятивність.

Багатоваріантність.

Циклічність.

Економічний розвиток вимірюється показником ВВП, ВНД, ЧВП на душу населення.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Циклічність - це загальна форма руху, що відображає нерівномірність розвитку, зміну еволюційних і революційних форм. Характерна риса циклічності в тому, що рух йде не по колу, а по спіралі, тобто на кожному новому циклі досягається більш високий рівень розвитку в порівнянні з попереднім. Циклічність в економіці має свою специфіку, одночасно існують і діють кілька типів циклів.

Цикл включає такі фази:

фаза кризи -

фаза депресії (застою) -

фаза пожвавлення -

фаза підйому -

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Фаза кризи

Періодично в суспільстві наступали/ють періоди, коли виробництво випускало таку кількість товарів, яке суспільство не могло купити. Починалася криза надвиробництва, під час якого ціни на товари знижувалися, але все одно вони не знаходили свого покупця. Водночас скорочувалися розміри виробництва, багато підприємств терпіли банкрутство і переставали існувати, зростали норми позичкового відсотка, знижувалися капітальні вкладення у виробництво. Все це вело до виникнення безробіття і зниження сукупного попиту.

Фаза депресії (застою)

Усі негативні явища стабілізувалися/ються. Позитивний вплив депресії на економіку проявляється у тому, що починається перерозподіл факторів виробництва з колишніх сфер застосування в нові, відбувається реорганізація виробництва, знижуються витрати.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Фаза пожвавлення

Потім починався період пожвавлення, що супроводжується зростанням реального виробництва. За рахунок амортизації удосконалюється обладнання, що збільшує попит підприємців на нову техніку і розвиток відповідних галузей. У свою чергу, це сприяє зростанню доходів і збільшує обсяги сукупного попиту. Закінчується пожвавлення, коли обсяг виробництва досягає докризового рівня.

Фаза підйому

Економіка перевищує передкризовий рівень і прагне до максимально можливих обсягів виробництва і повної зайнятості. Розвиток нових технологій, виробництв супроводжується високими доходами на капітал. Наявні ресурси використовуються повністю, і тому подальше збільшення обсягів супроводжується зростанням цін, відсотка і заробітної плати, що збільшує витрати і скорочує норму прибутку. Коли накопичується так звана критична маса негативних ознак, настає пік підйому, який є початком нової кризи

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
OF ECONOMICS AND TRADE
NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Всього їх можна виділити більше тисячі, але основні з них:

промисловий цикл або цикл Жуглара (7-11 років);

цикл Кондратьєва (45-60 років);

цикли Дж. Кітчина (3-5 років);

цикли Кузнеця та цикл Коваля (15-25 років).

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Із поняттям «економічний розвиток» тісно пов'язане поняття «економічне зростання».

Економічний розвиток неможливий без економічного зростання, проте економічне зростання може відбутися і за умов відсутності економічного розвитку.

Економічне зростання є більш вузьким за змістом порівняно з економічним розвитком, адже розвиток економіки створює передумови для збільшення обсягів реального ВВП в одному періоді порівняно з іншим, або зростання економічної могутності держави.

Економічне зростання становить зміст розвитку, є його складовою частиною. Якщо економічне зростання відбиває суто кількісні зміни в економіці, то економічний розвиток – це якісне економічне зростання.

Економічне зростання є однією з головних макроекономічних цілей будь-якої країни, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу в порівнянні із зростанням чисельності населення для підвищення рівня життя в країні.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Головна мета економічного зростання - збільшення обсягів економічних благ, що сприяє поліпшенню життя населення, створенню стабільної та сприятливої соціально-політичної ситуації в країні, підвищенню її міжнародного авторитету, зростання добробуту і збільшення національного багатства.

Економічне зростання вимірюється в натурально-речовій (асортименти товарів і послуг) та у вартісній (грошова оцінка товарів і послуг) формах.

Основними джерелами економічного зростання є:

наявність чинників виробництва;

стан інфраструктури;

зростання продуктивності чинників на основі технологічного прогресу,

ділові стратегії і взаємодія фірм;

фактори сукупного попиту (доходи і поведінка домогосподарств, зовнішні чинники);

політика уряду

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Основна проблема економічного зростання полягає в тому, яким чином можна збільшити обсяг виробничих потужностей або досягти збільшення потенційного рівня ВВП. У відповідності з цим, економічне зростання графічно можна передати двома способами:

зміщенням праворуч лінії довгострокової сукупної пропозиції LRAS від LRAS₁ до LRAS₂;

зміщенням праворуч кривої виробничих можливостей із положення АВ до положення CD

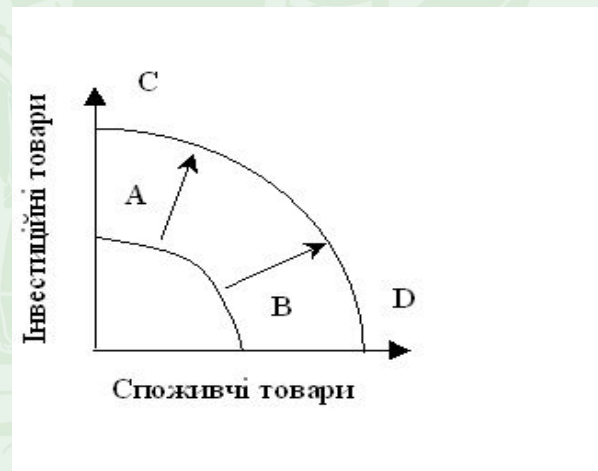
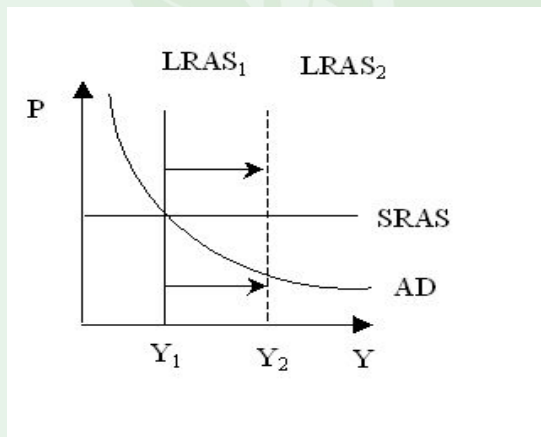

Рисунок 3.1 – Графіки економічного зростання

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Економічне зростання означає:

- збільшення реального ВВП (ЧВП, НД та ін.) в абсолютних вимірниках за певний проміжок часу;
- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД та ін.) в розрахунку на душу населення;
- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в розрахунку на одного зайнятого.

Незалежно від того, яке із наведених визначень обране для аналізу, економічне зростання завжди вимірюється річними темпами зростання за формулою:

$$T = \frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} * 100\%$$

де Y_1 та Y_0 – відповідно, реальний ВВП (ЧВП або НД) у поточному та базисному роках.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Економічне зростання — це багатофакторний суперечливий процес, воно залежить від багатьох факторів.

Теорія економічного зростання є одним з найбільш складних розділів економічної науки, присвяченої дослідженню ринкового господарства.

У економічній науці досить тривалий час домінувала теорія трьох факторів виробництва: праця, земля та капітал

Пізніше виробничі фактори отримали ширше тлумачення: працю, землю, капітал, підприємницьку здатність, науково-технічний прогрес та ін.

Найчастіше фактори економічного зростання поділяють на три групи:

фактори пропозиції, які охоплюють задіяні природні та трудові ресурси, обсяг основного капіталу, сучасні технології;

фактори попиту — рівень сукупних витрат на придбання факторів пропозиції;

фактори розподілу — рівень ефективності використання придбаних ресурсів.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Екстенсивний тип економічного зростання – це історично первісний шлях розширеного відтворення (екстенсивний – від латинського слова *extensivus* – "що розширюється"). У цьому випадку розширення обсягів виробництва відбувається за рахунок трьох факторів:

- (а) основного капіталу (фондів);
- (б) робочої сили;
- (в) матеріальних витрат (природної сировини, матеріалів, енергоносіїв).

Екстенсивне економічне зростання – це найбільш легкий шлях господарського розвитку. З його допомогою відбувається швидке освоєння природних ресурсів, а також вдається порівняно швидко скоротити або ліквідувати безробіття, забезпечити велику зайнятість робочої сили.

Екстенсивний тип економічного зростання дозволяє швидко освоїти природні ресурси. Але внаслідок того, що використання цих ресурсів при екстенсивному типі йде нерационально, відбувається швидке виснаження рудників, орного шару землі, корисних копалин, а такий показник як матеріалоємність залишається фактично незмінним. Отже, виникає необхідність витратити більше праці і засобів виробництва для видобутку кожної тонни сировини і палива. У результаті економічне зростання набуває витратного характеру.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Довгострокова орієнтація на переважно екстенсивний шлях зростання випуску продукції приводить до кризових явищ. Отже, екстенсивний тип економічного зростання забезпечується за рахунок кількісного збільшення обсягів функціонуючих факторів виробництва і практично за збереженням незмінними їх попередніх техніко-технологічних параметрів.

Більш складний тип економічного зростання інтенсивний (від французького слова *intensif* – напруга). Його головна відмітна ознака – підвищення ефективності виробничих факторів на базі технічного прогресу. Інтенсивний тип економічного зростання характеризується розширенням виробництва на основі якісного поліпшення всіх його факторів, тобто раціонального використання всього виробничого потенціалу.

При даному типі розширеного відтворення з'являється новий фактор економічного зростання – **підвищення ефективності всіх традиційних факторів.**

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Інтенсивний тип економічного розвитку ґрунтується на широкому використанні більш ефективних засобів виробництва, що забезпечується за рахунок застосування:

- більш прогресивної техніки,
- передових технологій,
- досягнень науки,
- підвищення кваліфікації кадрів.

Завдяки цим факторам досягається також:

- підвищення якості продукції,
- зростання продуктивності праці,
- ресурсозбереження,
- поліпшення використання наявної матеріальної бази виробництва.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Розвиток економіки у залежності від критеріїв, які закладено у основу його класифікації, може бути:

- стійким та нестійким (за стабільністю);
- короткостроковим та довгостроковим (за тривалістю);
- еволюційним та революційним (за швидкоплинністю);
- таким, що спостерігається, та латентним (за відкритістю);
- керованим та некерованим (за можливістю управління);
- прогресивним та регресивним (за вектором розвитку);
- екстенсивним та інтенсивним (за характером перетворень);
- внутрішнім та зовнішнім (за місцем протікання);
- прогнозованим та біфуркаційним (за передбачуваністю змін);
- конвергентним та дивергентним (за можливістю адаптування) тощо.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Основною проблемою теорії економічного зростання та розвитку є збільшення обсягу виробничих потужностей або ВВП/ВНП за повної зайнятості. Повна зайнятість не означає абсолютної відсутності безробіття.

Безробіття — різниця між кількістю осіб, що на певний момент є робочою силою, і кількістю осіб, задіяних у виробництві.

Виокремлюють фрикційне, структурне та циклічне безробіття. Фрикційне безробіття в кожній економіці неминуче і, деякою мірою, бажане. Пояснюється це тим, що чимало робітників, які добровільно стали безробітними, переходять з низькооплачуваної на вищеоплачувану та кваліфікованішу роботу. Структурне безробіття зумовлюють значні зміни структури споживчого попиту і технології, які, у свою чергу, змінюють структуру сукупного попиту на робочу силу. Циклічне безробіття зумовлює спад, тобто фазу економічного циклу, якій властива недостатність загальних, сукупних видатків. Коли сукупний попит на товари та послуги зменшується, зайнятість скорочується, а безробіття зростає.

Серед економістів існує думка, що фрикційне та структурне безробіття є неминучими, а тому суму рівнів фрикційного та структурного безробіття вважають природним безробіттям.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Економіка, в якій відсутнє циклічне безробіття (існує лише природне), характеризується повною зайнятістю. Коли економіка не може створити достатню кількість робочих місць для всіх, хто хоче і може працювати, потенційне виробництво товарів та послуг не реалізується. Безробіття не дає змоги суспільству постійно рухатись вперед. Економісти вважають таку втрачену продукцію відставанням ВВП. Це відставання визначається обсягом, на який фактичний ВВП менший від потенційного ВВП, що визначається з урахуванням наявності природного рівня безробіття за нормальних темпів економічного зростання.

Відношення між рівнем безробіття і відставанням ВВП визначається законом Оукена, який вказує, що коли фактичний рівень безробіття перевищує природний рівень на 1%, то відставання обсягу ВВП становить 2,5%. Це відношення між рівнем безробіття та відставанням обсягу ВВП дає змогу обчислити абсолютні втрати продукції, пов'язані з конкретним рівнем безробіття.

Правильне вирішення цієї проблеми має велике практичне значення, оскільки сприяє подоланню обмеженості ресурсів та розширенню можливості економіки задовольнити потреби суспільства.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Найчастіше моделі економічного зростання поділяються на дві основні групи:

Моделі неокласичного напрямку (Кобба-Дугласа, Р. Солоу, модель Рамсея-Касса-Купманса та ін.)

Моделі, що базуються на кейнсіанській теорії (Харрода, Домара, Робінсон).

У кейнсіанських моделях важливе місце відводиться заощадженням та інвестиціям. У зв'язку з цим головна роль у цих моделях належить інвестуванню нового капіталу, тобто накопиченню капіталу як джерела інвестицій для нарощування виробничих потужностей. Величини інвестицій і заощаджень можуть не збігатися, хоча в процесі суспільного виробництва між ними поступово встановлюється рівність.

Функцію вирівнювання інвестицій і заощаджень беруть на себе незаплановані інвестиції, які виникають через розбіжність запланованих і фактичних інвестицій. Фактичні інвестиції містять у собі заплановані і незаплановані інвестиції. Останні знаходять своє вираження в товарно-матеріальних запасах, які або збільшуються, або скорочуються залежно від конкретної економічної ситуації і тим самим підтримують баланс між заощадженнями та інвестиціями. Збільшення інвестицій викликає мультиплікаційний ефект зростання обсягу виробництва, чистого внутрішнього продукту (ЧВП), ефект акселерації.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Кейнсіанський хрест – кейнсіанська модель рівноваги, або “45-градусна модель”, або “модель доходи-витрати” передбачає, що сукупний попит (AD) представлено плановими витратами – сумою, яку домашні господарства, фірми і держава мають намір витратити на купівлю товарів та послуг: $C + I + G$. Сукупна пропозиція (AS) представлена фактичними витратами, Y . Фактичні (реальні) витрати відрізняються від планових тоді, коли фірми змушені здійснювати незаплановані інвестиції в товарно-матеріальні запаси (ТМЗ) в умовах неочікуваних змін у рівні продажів, тобто:

Факт. Інвестиції = План. Інвестиції + Незаплановані Інвестиції в ТМЗ.

Планові і фактичні інвестиції в моделі є функцією від доходу і не залежать від рівня цін, який залишається фіксованим. В наведеному графіку лінія планових витрат перетинає лінію фактичних витрат в точці А, де реальні та планові витрати дорівнюють одне одному ($C + I + G = Y$). Наведений графік отримав назву кейнсіанського хреста.

На лінії $Y=Y$ завжди дотримується рівність фактичних інвестицій та заощаджень. У точці А, де дохід дорівнює плановим витратам, досягається рівність між плановими та фактичними інвестиціями і заощадженнями, тобто встановлюється **макроекономічна рівновага**.

Якщо фактичний обсяг виробництва Y_1 , перевищує рівноважний Y , то це означає, що покупці купують товарів менше, ніж фірми виробляють, тобто $AD < AS$. Нереалізована продукція набирає форми товарно-матеріальних запасів (ТМЗ), які зростають. Таке збільшення запасів примушує фірми скорочувати виробництво і зайнятість, що в результаті зменшує ВВП. Поступово Y_1 , зменшується до рівня Y , тобто дохід і планові витрати вирівнюються. Таким чином, досягається рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією ($AD=AS$).

Навпаки, якщо фактичний випуск Y_2 , менший за рівноважний рівень Y , то це означає, що фірми виробляють менше, ніж покупці готові придбати, тобто $AD > AS$. Підвищений попит задовольняється за рахунок незапланованого скорочення запасів фірм, що створює стимули до збільшення зайнятості і випуску. В результаті ВВП поступово зростає від рівня Y_2 до рівня Y , і знову досягається рівновага: $AD=AS$.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

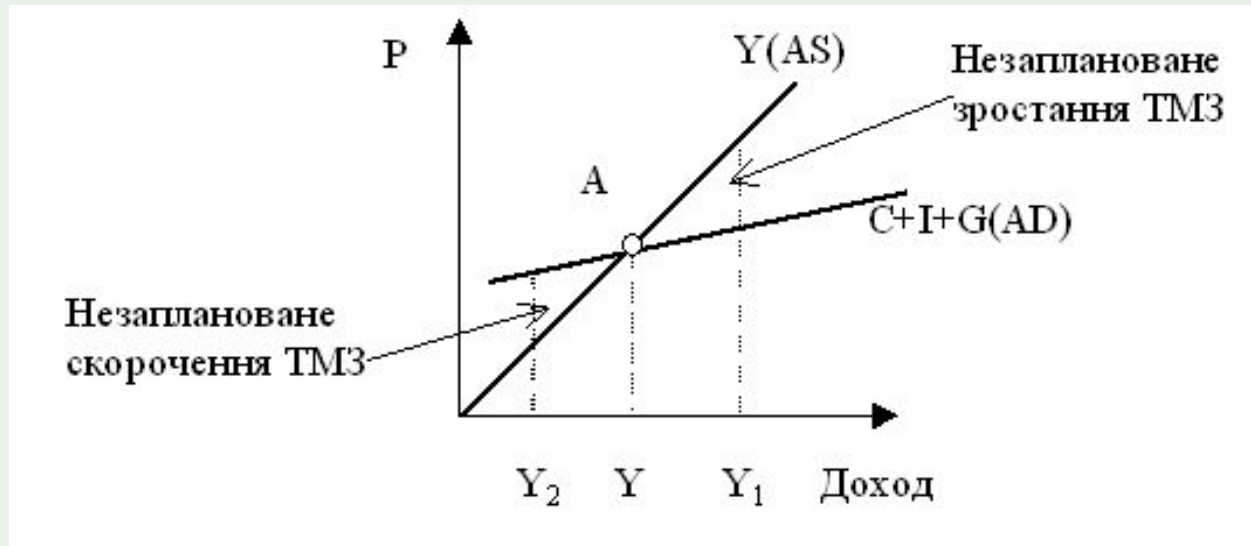

Рисунок – “Кейнсіанський хрест”

При будь-якому рівні ЧНП нижче рівноважного сукупні витрати будуть перевищувати обсяг виробництва, викликаючи тим самим непередбачені скорочення інвестицій в товарно-матеріальні запаси, загальний ріст прибутку і, врешті-решт, – ріст ЧНП.

В кейнсіанській макроекономічній моделі застосовуються два методи визначення рівноважного рівня ЧНП: метод вилучень та ін'єкцій і метод співставлення сукупних витрат і обсягу виробництва

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

У рамках кейнсіанської концепції широко відома і модель економічного зростання Харрода-Домара. Це однофакторний модель визначення темпів зростання, в якій в якості джерела зростання враховується тільки капітал. При цьому капіталомісткість визнається відносно незмінною величиною. Її сталість пов'язано з тим, що в разі зростання продуктивності праці (заощадження праці) одночасно відбувається збільшення відношення капіталу до праці і відносини випуску продукції до витрат праці. Це вказує на те, що коефіцієнт «капітал-випуск» залишається постійним. При використанні даної моделі дається ряд дуже важливих припущень: повна задіяність всіх факторів, рівність попиту і пропозиції та їх приростних величин.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Приблизно з середини 50-х років XX століття з'явилася неокласична теорія економічного зростання, в основу якої були покладені наступні положення неокласичної економічної теорії: 1) вартість продукту створюється факторами виробництва і, перш за все, працею і капіталом, кожний з яких робить свій внесок в її утворення; 2) ціни виробничих факторів, в якості яких виступають зарплата і прибуток, дорівнюють їх граничним продуктам; 3) зв'язок між збільшенням факторів виробництва і зростанням продукту описується за допомогою виробничої функції.

Прикладом неокласичної виробничої функції є виробнича функція Коба-Дугласа:

$$Y = A \cdot K^a \cdot L^{1-a}$$

де A – продуктивність наявної технології

a – частка капіталу у виробленому продукті

$1-a$ – частка праці у виробленому продукті.

Виробнича функція Коби-Дугласа має дві властивості. По-перше, вона володіє властивістю постійної віддачі від масштабу. Це означає, що при збільшенні кількості праці і капіталу на певний відсоток, обсяг виробництва збільшується на той самий відсоток. По-друге, виробнича функція Коба-Дугласа є нелінійною і характеризується спадною граничною продуктивністю капіталу, згідно з якою кожна додаткова одиниця капіталу забезпечує виробництво меншого обсягу продукту, ніж попередня. Отже, чим більше застосовується капіталу, тим нижчою є його гранична продуктивність.

Розвиток неокласичної теорії економічного зростання обумовив необхідність внесення певних змін в політику економічного зростання. По-перше, на відміну від кейнсіанців, які пов'язують економічне зростання переважно із сукупним попитом, неокласики головну увагу приділяють потенційно можливим темпам зростання економіки і факторам, від яких вони залежать; по-друге, використання апарата виробничої функції в процесі аналізу статистичної інформації поклато початок дослідженням, пов'язаним з визначенням внеску окремих факторів у приріст продукту. При цьому мова йде про вплив на зростання продукту не лише кількісних змін у факторах виробництва, а й якісних, які є результатом вдосконалення технології виробництва.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

Головна відмінність між неокласичними та кейнсіанськими моделями економічного зростання полягає в тому, що перші враховують декілька факторів економічного зростання, а другі – однофакторні

Одним із найбільших досягнень теорії економічного зростання є розробка моделі Роберта Солоу.

Фактори економічного зростання в моделі Солоу:

Перший фактор — нагромадження капіталу.

Другий фактор — приріст населення.

Третій фактор — технічний прогрес.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

$$y = Y/L \cdot E$$

Перший висновок стосується ролі технічного прогреса в економічному зростанні. Як показує аналіз моделі Солоу, вплив нагромадження капіталу і приросту населення на економічне зростання не є безкінечним, а обмежується досягненням економікою стійкого стану. Таке обмеження виникає тому, що нагромадження капіталу і приріст населення потребує збільшення інвестицій у фізичний капітал, а значить, збільшення суми амортизації. За цих умов збільшення заощаджень та інвестицій здатне спричинити економічне зростання лише доти, доки економіка не досягне стійкого стану. Як тільки вона досягає цього стану, економічне зростання може підтримуватися тільки за рахунок технічного прогресу.

Здатність технічного прогресу викликати зростання економіки, яка знаходиться у стійкому стані, пояснюється тим, що він не вимагає збільшення інвестицій у фізичний капітал і тому не спричиняє збільшення суми амортизації. Проте він впливає на продуктивність праці фактичних робітників. Такий висновок випливає із формули продуктивності ефективної праці: $y = Y/L \cdot E$. Звідси продуктивність праці фактичних робітників зростає: E . Внаслідок цього загальний обсяг продукту, який визначається за формулою $Y = L \cdot y$, збільшується швидше, ніж зростає населення, тобто з темпом g . Це свідчить про те, що технічний прогрес є нескінченним фактором економічного зростання і підвищення життєвого рівня населення, яке спостерігається в багатьох країнах світу.

+ **Другий висновок** пов'язаний з визначенням оптимальних обсягів нагромадження капіталу. Аксиоматичним є положення, згідно з яким економічне зростання не може бути самоціллю, а повинно здійснюватися заради збільшення рівня споживання. У моделі Солоу зазначене положення реалізується на основі Золотого правила нагромадження капіталу. Під Золотим правилом мається на увазі така норма заощаджень, яка забезпечує економіці стійкий стан з найвищим рівнем споживання.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

У сучасній економічній науці виділяють декілька моделей економічного розвитку:

1. Теорія лінійних стадій зростання - найбільш впливовим та яскравим представником теорії стадій економічного зростання є американський економіст і соціолог Уолт Уїтмен Ростоу, що випустив в 1961 році книгу “Стадії економічного зростання”. Згідно з концепцією Ростоу, в основі економічного зростання і історичного переходу суспільства від однієї стадії до іншої лежать принципові відмінності наступних основних узагальнюючих принципів:

галузевої структури економіки;

ступеня розвитку техніки;

величини нагромадження в національному доході (норма накопичення);

структури і рівня споживання.

Відповідно за якісними розходженнями цих характеристик, а також зміною схильностей людей (до розвитку науки і техніки, народженню і вихованню дітей, створенню матеріальних благ тощо) У. Ростоу виділив п'ять основних стадій розвитку:

стадія традиційного суспільства характеризується статичною рівновагою, доньютонівською наукою і технікою, аграрним господарством, обмеженими можливостями розвитку продуктивних сил, падінням доходів через низькі темпи економічного зростання з одного боку, і великою народжуваністю з іншого; наступною стабілізацією чисельності населення і доходів відповідно до закону народонаселення Р. Мальтуса;

перехідне суспільство - це стадія розвитку суспільства характеризується створенням передумов для подальшого зсуву від стану статичної рівноваги до економічного підйому;

стадія підйому – стадія “ривка” до самопідтримуючого зростання;

стадія зрілості - аналогом цієї стадії є індустріальне суспільство, розвиток якого характеризується збільшенням норми нагромадження до 20 % національного доходу;

стадія масового споживання - характеризує такий стан в економіці, коли виробничий потенціал нації починає працювати переважно на споживача, а провідним сектором економіки виступають галузі, що виробляють предмети тривалого користування;

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

2. Теорія структурної трансформації та/або теорія Льюїса

Однією з відомих теоретичних моделей розвитку є **теорія структурної трансформації** лауреата Нобелівської премії Артура Льюїса, що була створена ним в 50-х роках минулого століття.

Основою цієї теорії є модель з урахуванням двох секторів економіки: аграрного та промислового, коли резерв робочої сили розглядається як основа економічного зростання. Тому вона може бути застосована для країн з високим рівнем щільності населення, дефіцитом капіталу та обмеженістю природних ресурсів. У цій моделі задача полягала в тому, щоб здійснити перерозподіл частини ресурсів праці з сільського господарства в промисловість і тим самим досягнути прискорення темпів економічного зростання. В якості функціонального механізму повинен виступати міжсекторний ринок. Оскільки промисловість використовуватиме населення аграрних регіонів, то аграрне виробництво повинно здійснюватися на високому технологічному рівні. Таким чином, створюється система національного господарства з чітко визначеними причинно-наслідковими зв'язками, які стимулюють розвиток високотехнологічного виробництва в усіх галузях економіки.

У цілому теорія структурної трансформації А. Льюїса відображає історичний досвід розвитку західних країн, але певна частина основних її положень не відповідає інституціональним та економічним реаліям переважної кількості країн з перехідною економікою. Окрім цього автором не враховувалося скорочення потреб у трудових ресурсах за рахунок реінвестування накопиченого капіталу в модернізоване обладнання, а також можливе перетікання капіталу в тіньовий сектор.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

3. Теорія структурних перетворень - провідна гіпотеза теорії структурних перетворень полягає в тому, що розвиток є одночасний процес зростання, а також різних супутніх змін в економічній, індустріальній та інституційних структурах. У моделях структурних перетворень (Х. Ченері), на відміну від теорії стадії росту і більш ранньої моделі А. Льюїса, збільшення заощаджень та інвестицій розглядається як необхідне, але зовсім не достатня умова економічного зростання.

У теорії Х. Ченері:

По-перше, в ній суттєво розвинуто поняття структури шляхом розгляду принаймні трьох її основних іпостасей: загальноекономічної, індустріальної та інституціональної. По-друге, збільшення інвестицій і заощаджень розглядається як необхідна, але далеко не достатня умова економічного зростання і розвитку. По-третє, здійснена диференціація обмежень господарського зростання на основі їх поділу на внутрішні та зовнішні.

У моделі Ченері значна увага приділена поділу як джерел і чинників, так і обмежень і перепон економічного зростання й розвитку на внутрішні та зовнішні. Обґрунтованість такого підходу є очевидною в зв'язку з поглибленням інтернаціоналізації, транснаціоналізації господарського життя, з розвитком глобалізації та інтенсифікацією міжнародних інтеграційних процесів. *Внутрішні чинники й обмеження поділяють на дві великі групи*: економічні та інституціональні. З-поміж *економічних* насамперед виділяють природно-ресурсний потенціал, кількість населення та його освітній рівень, розмір території, обсяг внутрішнього ринку, історичні традиції і навички тощо, які за сприяння всіх показників виступають чинниками економічного розвитку, а за іншої ситуації - його обмеженням. *Інституціональні фактори* і обмеження пов'язані з наявністю розвинутої системи політичних, правових і ринкових інституцій, що дають змогу здійснювати відповідну економічну політику. Аналогічно розглядаються *зовнішні джерела*, фактори і обмеження, серед яких головними є доступ до іноземних інвестицій, технологій та ринків.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

4. Теорія зовнішньої залежності виникла в 70-х роках ХХІ ст., як результат втрати популярності моделей стадій зростання та структурних перетворень в країнах з низьким рівнем розвитку. Концепція зовнішньої залежності базується на поширеній у західній історико-економічній літературі схемі взаємовідносин центр-периферія, які почали формуватися ще у ХV столітті одночасно із зародженням світового ринку. У даній теорії визначається три основні напрями: **неоколоніальна модель залежності** (пов'язує нерозвиненість країн третього світу з історично сформованою нерівноправністю багатих і бідних країн у світовій капіталістичній системі), **хибна парадигма розвитку** (пояснює відсталість країн третього світу помилковими порадами не знайомих з місцевою специфікою консультантів з розвинених країн, які працюють в різних організаціях міжнародної, двосторонньої або багатосторонньої допомоги розвитку) та **теорія дуального розвитку** (поняття дуальних товариств (бідних і багатих націй у світовому масштабі).

Теорія неозалежності – самостійно
(<http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1669/1/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F%20%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf>)

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

5. Неокласична теорія вільного ринку (неокласична контрреволюція) -стримування сукупної пропозиції, лібералізація економіки, приватизація підприємств, скорочення державних витрат тощо.

Активними провідниками цієї моделі є головні міжнародні валютно-фінансові інституції – МВФ та група Світового банку, Конфедерація ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) та ін.

6. Нова теорія зростання (ендогенного зростання). Головна особливість цієї моделі зростання полягає в орієнтації насамперед на внутрішні чинники і механізми господарського розвитку, на зростання внутрішніх ресурсів і потенцій, що здатні створити необхідні стартові умови економічного зростання і підтримання його оптимальних темпів у довгостроковому плані. Нова теорія зростання представляє радикальні зміни у неокласичних теоретичних моделях, в яких технологія більше не розглядається як екзогенний фактор. Новим для неокласичної теорії зростання є включення у виробничу функцію сектору ідей (ринок інтелектуальної праці і запас знань в економіці) та підкреслення значення і ролі знань та інформації в розвитку економіки. Так, згідно з виробничою функцією, запропонованою П. Ромером, зростання запасу ідей приводить до зростання продуктивності сектору ідей і довгострокового сталого зростання економіки

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE NAMED AFTER MYKHAILO TUGAN-BARANOVSKY

7. Теорія інноваційного розвитку - інноваційна теорія розвитку сформувалася як одна з теорій економічного циклу. Першим автором тези про теорію інноваційного розвитку був Туган-Барановський М.І., який проаналізував різні підходи до пояснення циклічного характеру розвитку виробництва і дійшов висновку, що перешкодою для безперервного кумулятивного розвитку виробництва є не стільки зовнішні обмежувальні фактори, скільки внутрішні властивості економічної системи, які, власне, і породжують циклічність її розвитку

8. Теорія сталого розвитку. Центральне місце в понятті сталого розвитку займає проблема врахування довгострокових екологічних наслідків. Необхідна мінімізація негативних екологічних наслідків, майбутніх екстерналій для наступних поколінь. Неможна жити за рахунок своїх дітей і внуків, неможна витратити природну скарбницю тільки для себе. Таким чином, проблема екологічних обмежень, компромісу між поточним і майбутнім споживанням повинна бути основною при визначенні темпів соціально-екологічного розвитку для будь-якої країни.